

Синиша МИШИЋ
Филозофски факултет
Београд

ИСТОРИЈСКА ГЕОГРАФИЈА СРБИЈЕ У ЖИТИЈИМА СВ. СИМЕОНА И СВ. САВЕ

Ајсѝракѝ: Житија светог Симеона и светог Саве садрже податке о градовима, жупама, областима, *земљама*, као и о границама простирања средњовековне српске државе. Овде је показан обим државе Стефана Немање и Стефана Првовенчаног, а у управној подели разликују се три облика управе: жупе, области и *земље*. Хвостанска земља се састоји од неколико жупа и планина, слично као и Хумска и друге *земље* средњовековне Србије. Житија пружају податке и о биљном прекривачу, лову, као и о црквеној географији. Посебну целину чине подаци о путовањима светог Саве.

Подаци из три житија о св. Симеону и два о св. Сави, који се односе на историјску географију, разноврсни су и неједнаког обима.¹ Свакако су најзначајнији и најпотпунији они подаци који говоре о жупама, *земљама* и градовима. На самом почетку житија свога оца Стефан Немањић саопштава да се Немањин отац родио негде у Дукљи, а сам Немања у граду Рибници.² Сава Немањић саопштава исти податак о рођењу свога оца, али га допуњује и каже да је Немања рођен у Зети на Рибници.³ Из овога се види да је Зета жупа у Дукљи, у којој се налазио град Рибница. Касније ће се име Зете проширити на читаву земљу, али већ крајем XII и почетком XIII века постепено почиње име Зете да потискује стари

---

¹ В. Ђоровић, *Житије Симеона Немање од Сѝефана Првовенчаноѡ*, Светосавски зборник 2. Извори, Београд 1939 (В. Ђоровић, *Житије*); *Сѝефан Првовенчани*, *Сабрани сѝиси*, превод: Л. Мирковић и М. Башић, Стара српска књижевност 3, Београд 1988, 64; В. Ђоровић, *Сѝиси Св. Саве I*, Београд 1928; *Светѝи Сава*, *Сабрани списи*, превод: Л. Мирковић и Д. Богдановић, Стара српска књижевност 2, Београд 1986; Доментијан, *Живоѝ свейѝоѡа Симеуна и свейѝоѡа Саве*, ed. Ђ. Даничић, Београд 1865 (Доментијан, *Живоѝ*); Доментијан, *Живоѝ Свейѝоѡ Саве и живоѝ Свейѝоѡ Симеона*, превод: Л. Мирковић, Стара српска књижевност 4, Београд 1988; Теодосије Хиландарац, *Живоѝ Свейѝоѡа Саве*, ed. Ђ. Даничић и Ђ. Трифуновић, Београд 1973; Теодосије, *Житија*, превод: Л. Мирковић и Д. Богдановић, Стара српска књижевност 5–1, Београд 1988. Поред житија овде ће бити узети у обзир и подаци из Хиландарске повеље Стефана Немање и Стефана Првовенчаног, као и подаци из Жичке повеље.

² В. Ђоровић, *Житије*, 18; *Сѝефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 64.

³ В. Ђоровић, *Сѝиси Св. Саве I*, 173; *Светѝи Сава*, Стара српска књижевност 2, 118.

назив Дукље. У исто време се нешто слично догађа и са називом Захумља, који постепено уступа место новом термину – Хумска земља.

Када је најстарији Немањин брат Тихомир постао рашки велики жупан, Немања је, као и остала браћа, „примио чест отачества свога“: Топлицу, Ибар, Расину и Реке.⁴ Сматра се да је то било 1158–1159. године.⁵ За разлику од Немањиних синова, Доментијан у свом житију св. Симеона само каже да је Немања добио део отачества, источну земљу, без ближе ознаке шта је улазило у састав те територије.⁶ На основу ових података могуће је грубо омеђити удеоу кнежевину Стефана Немање, пре његовог доласка на власт 1166. године. Жупа Топлица је обухватала долину истоимене реке и њених притока.⁷ На југу од Топлице били су Дубочица и Лаб, који је у то време припадао Византији. На истоку се Немањина област граничила са нишком облашћу, која је такође у рукама Ромеја. Жупа Реке се налазила на простору који обухватају долина и слив Пусте реке.⁸ Међутим, Реке као жупу коју је „приобретао“ свом отачеству, помиње сам Немања у хиландарској повељи, као и свети Сава у свом житију.⁹ То значи да је Немања Реке у међувремену изгубио и поново их прикључио својој држави. Расина је жупа у долини истоимене реке и помиње се и у жичкој повељи.¹⁰ Ибар је захватао слив истоимене реке, од слива Студенице до ушћа у Западну Мораву, јер је Немања сазидао храм Свете Богородице у Ибру, на реци званој Студеница.¹¹ У жичкој повељи помињу се оба Ибра као жупе у које не „улази протопоп“.¹² Овде се ради о томе да се велика (ранофеудална) жупа Ибар у међувремену разбила на две жупе: Горњи и Доњи Ибар. Граница између ове две жупе могла је бити код града Маглича.¹³ Као што се види из распореда жупа у Немањиној удеоној кнежевини, она је на југу, истоку и северу била ослоњена на византијске територије, а на западу се ослањала на Рас (седиште великог жупана) и на удеоу кнежевину кнеза Страцимира (жупа Морава). Немањина удеоу кнежевина била је на периферији државе великог жупана, и то, како Доментијан каже, на истоку земље.

⁴ В. Ђоровић, *Житије*, 19; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 65; М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник за историју Матице српске 20 (Београд 1983) 68.

⁵ Ј. Калић, *Србија у доба кнеза Страцимира*, Богородица Градачка у историји српског народа, Чачак 1993, 49.

⁶ Доментијан, *Живој*, 4; *Доментијан*, Стара српска књижевност 4, 239.

⁷ М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, 68.

⁸ Недавно је проф. др М. Благојевић поуздано утврдио да су се Реке налазиле на простору Пусте Реке. Овде се захваљујемо аутору што нам је уступио на коришћење рукопис још необјављеног рада. Уп. М. Динић, *Југозаједна Србија у средњем веку*, Зборник ФФ XI-1 (Београд 1970) 239–249; *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 68–83. М. Динић је тврдио да се Реке простиру од подножја Јастрепца и Мојсиња до Мораве.

⁹ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 4; В. Ђоровић, *Сјиси Св. Саве I*, 152; *Свети Сава*, Стара српска књижевност 2, 97.

¹⁰ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 13; М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, 68, 73 (вид. карту).

¹¹ Доментијан, *Живој*, 24; *Доментијан*, Стара српска књижевност 4, 255.

¹² F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 14; Г. Шкриванић, *Жичко епархиско власићелинство*, Историски часопис 4 (1952/1953) Београд 1954, 166.

¹³ Ј. Алексић, *Жује у сливу реке Ибра у средњовековној српској држави*, ИЧ 7 (Београд 1957) 340–341.

Удеони кнез (у овом случају Немања) свакако је имао задатак да штити границу своје државе, као и да преко своје кнежевине, ако се укаже прилика, шири границе српске државе (пример кнеза Мирослава).

Поред већ поменуте четири жупе, Немања је пре 1166. године добио од византијског цара Манојла I Комнина (1143–1180) и Дубочицу, која је обухватала долину Ветернице и Лесковачко поље. Стефан Немањић у свом житију каже да је цар Манојло I Комнин, када је долазио у Ниш, послао по Немању да дође на виђење и том приликом га одликовао царским саном (достојанством) и дао му Дубочицу, одељено од његове браће у наследни посед.¹⁴ То је касније могао бити један од разлога што су браћа затворила Немању. Дубочицу, слично као и Реке, Немања и Сава наводе међу жупама које је Немања припојио својој држави.¹⁵ То значи да је Немања у међувремену изгубио Дубочицу, па је поново освојио и задржао у саставу своје државе после 1190. године.

После извесног времена браћа су Немању затворила. По Доментијану, он је од „источне земље“ одведен на запад и затворен у пећину.¹⁶ Судаћи по овоме Немања је одведен у Рас, седиште великог жупана. Из овога се види да је Рас био престоница великог жупана, где је било и епископско седиште, са црквом Светог Петра и Павла. Значи у Србији XII века постоји столно место, то јест престоница. То каже сам Стефан Првовенчани, говорећи о детињству Немањиним, када каже да се из Дукље вратио у столно место и примио друго крштење у храму врховних апостола Петра и Павла.¹⁷ У житијима се као узрок Немањиног затварања наводи његова ктиторска делатност, коју је он вршио без сагласности остале браће.¹⁸ Поред овога разлог је сигурно био и Немањино успостављање самосталних веза са Византијом, од које је добио Дубочицу у наследни посед.¹⁹ Немања се, уз помоћ својих присталица, ослободио и прогласио великим жупаном. Његова браћа су побегла у Византију, где су добили војну помоћ, па су се вратили са војском и „уђоше у отачество његово код места Пантино“.²⁰ Стефан Немања им са својом војском иде у сусрет и пролази поред града Звечана. Сутрадан је дошло до битке у којој је Немања победио. Доментијан каже да су светоме (Немањи) у бици помогли анђели, али и река Ситница, која удави вођу непријатељске војске, брата светог (Тихомира).²¹ Из ових података види се да је граница на југу била јужније од села Пантина и да је река Ситница била далеко већа него данас, јер се у њој подавио део војске на челу са бившим великим жупаном Тихомиром.²²

¹⁴ В. Ђоровић, *Житије*, 20; Стефан Првовенчани, *Стара српска књижевност* 3, 65.

¹⁵ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 4; В. Ђоровић, *Сјиси Св. Саве I*, 152; *Свети Сава*, *Стара српска књижевност* 2, 97.

¹⁶ Доментијан, *Живои*; *Доментијан*, *Стара српска књижевност* 4, 244.

¹⁷ В. Ђоровић, *Житије*, 18–19; Уп. Ј. Калић, *Столно место Србије*, *Новопазарски зборник* 12 (1988) 13–22.

¹⁸ *Историја српског народа I*, Београд 1981, 209 (Ј. Калић); М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989, 36.

¹⁹ Уп. Ј. Калић, *Србија у доба кнеза Сјрацимира*, 50.

²⁰ В. Ђоровић, *Житије*, 25; *Стефан Првовенчани*, *Стара српска књижевност* 3, 69; Доментијан, *Живои*, 17–18; *Доментијан*, *Стара српска књижевност* 4, 249; М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 36.

²¹ Доментијан, *Живои*, 18; *Доментијан*, *Стара српска књижевност* 4, 251; *Историја српског народа I*, 209 (Ј. Калић).

²² Граница је била на овом простору и у време цара Алексија I Комнина, уп. Љ. Максимовић, *Зигос на српско-византијској граници*, *Зборник Филозофског факултета XV-1*, Београд 1985, 73–90. О Ситници видети: С. Мишић, *Унутрашње воде и њихово коришћење у средњовековној Србији*, *Додатак ИГ 1–2* (1990–1992) Београд 1992, 70.

После ових догађаја у житијима св. Симеона говори се о збивањима из 1183. године, када се опет срећемо са подацима важним за историјску географију. О овим догађајима најпотпунија обавештења даје Стефан Немањић у свом житију светог Симеона. Он каже да се Стефан Немања удружио са угарским краљем и пошао на византијског цара. Њихова војска је продрла до Сердике (Софије) и разорила је.²³ Краљ Бела III се затим вратио са похода, а Немања је сам наставио ратне операције и освојио градове: Перник, Стоб, Землн, Велбужд, Житомирски (градови у данашњој западној Бугарској), Скопље, Лешак у Доњем Пологу, Градац, Призрен и град славни Ниш и Сврљиг, Равни и Козли.²⁴ Последња три града се налазе у долини Сврљишког и Белог Тимока. Већину ових градова Немања није задржао у оквирима своје државе; сигурно је задржао Ниш у коме је 1189. године дочекао немачког цара Фридриха I Барбаросу.²⁵

Након ових догађаја, у житијима светог Симеона говори се о жупама и градовима које је Стефан Немања *придодео* свом отачеству. Ту има великих разлика. Сам Немања, у хиландарској повељи, каже да је *обновио своју дедовину* и *приобреџао* од морске земље Зету са градовима, од Арбанаса Пилот, од грчке земље Лаб са Липљаном, Дубочицу, Реке, Загрлату, Левач, Белицу и Лепеницу.²⁶ Свети Сава у свом житију светог Симеона каже да је он подигао своју пропалу дедовину и придобио од приморске земље Зету са градовима, а од Рабна оба Пилота, и од грчке земље Патково, све Хвосно и Подримље, Кострц, Драшковину, Ситницу, Лаб, Липљан, Глбочицу, Реке, Ушку и Поморавље, Загрлату, Левче, Белицу.²⁷ Када се упореде ови подаци види се да у ствари суштинске разлике нема. Свети Сава је само детаљнији у набрајању, што свакако има везе са карактером његовог дела и повеље у којој Немања саопштава ове податке.²⁸ И један и други говоре о истим територијама, које је Стефан Немања задржао после битке на Јужној Морави 1190. године.

Међутим, о овоме сасвим другачије говори Стефан Немањић. За разлику од Немање и Саве он набрајање почиње од нишавске области, па даље наводи: Липљан, Мораву, Врање, Призренску област и оба Полога до краја.²⁹ Стефан Немањић још каже да је његов отац повратио Диоклитију и Далмацију са градовима: Дањ, Сард, Скадар, Свач, Улцињ, Бар и Котор, који је поштеђен разарања, а у њега је Немања пренео *свој двор*.³⁰ Осим Дукље са градовима Далмације, где се подразумева тема Горња Далмација, Стефан Првовенчани сем Липљана, не помиње ниједну област од оних које наводе његов отац и брат Сава. Разлика није настала ни забуном ни случајно: у ствари, Стефан Немањић је приписао своме оцу Немањи и оне области које је он

²³ В. Ђоровић, *Житије*, 30; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 72; *Историја српског народа* I, 252 (Ј. Калић).

²⁴ В. Ђоровић, *Житије*, 31; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 72.

²⁵ *Историја српског народа* I, 256 (Ј. Калић); М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 39; Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, ИЧ 31 (Београд 1984) 24.

²⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 4.

²⁷ В. Ђоровић, *Св. Саве* I, 152; *Свети Сава*, Стара српска књижевност 2, 97.

²⁸ М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, 69–70.

²⁹ В. Ђоровић, *Житије*, 31; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 72.

³⁰ В. Ђоровић, *Житије*, 31–32; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 73; *Историја српског народа* I, 252 (Ј. Калић); М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 36.

сам освојио, а које је и Немања држао пре 1190. године.³¹ То не значи да Стефан Немањић и сам није држао жупе које помињу Немања и свети Сава. Јер, све жупе које Немања помиње у својој хиландарској повељи наводи и Стефан Немањић у својој повељи, што значи да до 1200. године није било промена на јужним и источним границама српске државе.³² Стефан Немањић је поклонио Хиландару десетак села у Хвосну, Дршковини и Подримљу, што сведочи о томе да ове области припадају његовој држави.³³

До промена на овом простору доћи ће већ 1202. године, када почиње сукоб између Вукана и Стефана Немањића. Од ових области, Ниш је 1202. године био у рукама Вукана, али га је бугарски цар Калојан заузео 1203. године, када је опустошио Србију.³⁴ Стефан Немањић је Ниш и остале области које наводи у житију, припојио Србији после 1207. године, после смрти бугарског цара Калојана.³⁵ Он је свом оцу приписао своја освајања, а области које помиње Немања, Стефан је већ сматрао својом очевином и зато их и не помиње. Поред хиландарске повеље, доказ да је Стефан Немањић држао ове области које не помиње, налазимо у жичкој повељи, где он прилаже под *обласӣ* овог манастира жупе: Крушилницу, Мораву, Борач, обе Лепенице, Белицу, Левач, Лугомир и Расину.³⁶ Последњих шест жупа обухватају долине истоимених река и помињу се код светог Саве што несумњиво показује да их је држао и Стефан Немањић иако их је изоставио из очевог житија.³⁷ Како смо напред видели, он је ове жупе држао и пре 1202. године, као и после 1205. године, када је окончао сукоб са својим братом Вуканом.

Жупе и земље које наводе Немања и његови синови одавно су познате и скоро све су успешно убициране.³⁸ Зато се ми овде нећемо посебно тиме бавити, осим код оних жупа где можемо евентуално нешто допунити. Од области које наводе Немања и Сава посебно ћемо се позабавити Хвостном или *Хвосӣанском земљом*. За то постоје

³¹ М. Благојевић, *Сѣуденица – манасѣир зашѣӣӣника срѣске државе*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 25–34; Исти, *Прељед истѣоријске ѓеоѓрафије средњовековне Србије*, 72; Уп. *Истѣорија срѣскоѓ народа* I, 260. Ј. Калић сматра да је Немања после 1190. године задржао Врање.

³² А. Соловјев, *Хиландарска ѣовеља великоѓ жуѣана Сѣефана (Првовенчаноѓ) из ѓодине 1200–1202*, Прилози КЈИФ 5 (Београд 1925) 67; М. Благојевић, *Сѣуденица ...*, 58.

³³ А. Соловјев, *Хиландарска ѣовеља ...*, 70, 73, 74; М. Благојевић, *Сѣуденица – манасѣир зашѣӣӣника срѣске државе*, 59.

³⁴ Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски заѣиси и најѣиси* I, 7; Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, 26.

³⁵ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 61.

³⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 14; М. Благојевић, *Прељед истѣоријске ѓеоѓрафије средњовековне Србије*, 74.

³⁷ *Истѣо*, 74.

³⁸ Први се овим проблемом позабавио Ст. Новаковић, *Земљишѣе радње Немањине*, Годишњица Николе Чушића I, Београд 1880. До сада најпотпунија убикација: М. Благојевић, *Прељед истѣоријске ѓеоѓрафије средњовековне Србије*, 69–74; Исти, *Србија у доба Немањића*, 40–41 (вид. карте); Р. Новаковић, *О неким ѣӣӣањима ѣодручја данашње Меѣохије крајем XII и ѣочейком XIII века*, Зборник радова Византолошког института 9, Београд 1966, 195–213 (са доста грешака и домишљања). Ту су и расправе које се баве појединим од горе наведених жупа: Г. Шкриванић, *Обласѣӣ средњовековноѓ Пилоѣа у XIV сѣолећу*, ИЧ 7 (Београд 1957) 323–330; Исти, *Хвосѣно у средњем веку*, Зборник ФФ XI-1, Београд 1970, 331–337; М. Николић, *Средњовековна жуѣа Паѣково*, ИЧ 18 (Београд 1971) 207–214; Т. П. Вукановић, *Средњовековна жуѣа Врање*, Врањски гласник 1 (Врање 1965) 113–115.

два разлога. Прво, што се тиче граница Хвостна, њих је изузимајући јужну границу, прецизно одредио још Г. Шкриванић.³⁹ Хвостно се на северу преко Мокре горе граничило са жупом Јелци, а на западу са Плавом, а на југу се, по Г. Шкриванићу, граница спуштала у изворишни део Бистрице Дечанске.⁴⁰ Ова тврдња, која се односи на јужну границу Хвостна, није најпрецизнија, јер у дечанској хрисовуљи стоји да је краљ Стефан Дечански подигао своју задужбину у „месту названом Дечани, у жупи Затрнавској“.⁴¹ Ако су Дечани били у жупи Затрнавској, онда жупа Хвостно није могла ићи на југ даље од долине Пећке Бистрице, што није случај и са Хвостанском земљом. Иначе је Хвостно било погранична земља, што се види и из података житија по коме је Сава са моштима свога оца светог Симеона, дошао из грчке земље у Хвостно, где су га сачекала браћа.⁴² Свети Сава је дошао од Солуна, а и касније је у више наврата ишао преко Солуна, што указује на живе саобраћајне везе између Србије и Солуна.

У односу на остале жупе које помињу Немања и Сава, Хвостно се разликује и по томе што оно није само жупа већ и земља. Ако се погледа положај наведених жупа, види се да се оне простиру у долинама река (Пилот у долини Дрима, Подримље на левој обали Белог Дрима, Дршковина, Реке, Ситница, Расина, Белица, Левач, Лепеница) или у равницама и котлинама (Призренска област, Дубочица). Слично се може рећи и за жупу Хвостно, која је захватала равницу од обронака Проклетија до Белог Дрима.⁴³ Сумирајући у најкраћем оно што знамо о жупама у средњовековној српској држави, може се рећи да су оне увек захватале долине река и котлине,⁴⁴ што се не би могло рећи и за Хвостанску земљу. Наиме, у жичкој повељи се помиње планина Слано поље у Хвосну (данас планина Слане пољане, на десној обали Пећке Бистрице изнад Руговске клисуре), а у светостефанској хрисовуљи краљ Милутин у Хвостну прилаже планину Јеребиње (данас истоимена планина у Ибарском Колашину и планинском масиву Мокре горе).⁴⁵ Из овога се сасвим јасно види да је, за разлику од жупе, Хвостанска земља у свој састав укључивала и планине. Земља је била пространија територија од жупе. У случају Хвостанске земље она је сигурно обухватала и планине које су окруживале жупу Хвосно. Вероватно је Хвостанска земља обухватала и неколико мањих жупа, као што су: Кујавча и Дршковина, које се касније помињу у светостефанској повељи.⁴⁶ Могуће је да је и Затрнавска жупа, која се граничи са планинама Хвостанске земље, такође припадала Хвосну. То би значило да је Хвостанска земља обухватала више жупа и планина и да је представљала једну

³⁹ Г. Шкриванић, *Хвосџно у средњем веку*, 334.

⁴⁰ *Исџо*, 335.

⁴¹ М. Милојевић, *Дечанска хрисовуља*, Глас Српског ученог друштва 12 – II одељење, Београд 1880, 3.

⁴² В. Ђоровић, *Сџиси Св. Саве I*, 172; *Свеџи Сава*, Стара српска књижевност 2, 117; М. Благојевић, *Сџуденица*, 58; Уп. Р. Новаковић, *О неким џиџањима џодручја данашње Меџохије крајем XII и џочеџком XIII века*, 203. Нема аргумената за ауторову тврдњу да је Сава са моштима дошао у место Хвостно.

⁴³ М. Благојевић, *Преџлед исџоријске џеоџрафије средњовековне Србије*, 70.

⁴⁴ О жупама и рекама вид. С. Мишић, *Унуџрашње воде и џихово коришћење у средњовековној Србији*, 22–24.

⁴⁵ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 12; Љ. Ковачевић, *Свеџосџефанска хрисовуља*, Споменик Српске краљевске академије 4, Београд 1890, 3; Убикацију вид. Г. Шкриванић, *Хвосџно у средњем веку*, 332, 334.

⁴⁶ Љ. Ковачевић, *Свеџосџефанска хрисовуља*, 3, 9.

већу целину. Слично као Хумска земља, само што је Хвостанска земља била далеко мања и мање значајна од Хумске земље.

Напред смо видели да је после 1207. године велики жупан Стефан Немањић својој држави припојио Призренску област, оба Полога, Липљан, Мораву, Врању и „нишку област до конца“.⁴⁷ Доњи и Горњи Полог су жупе у изворишном делу Вардара, у области данашњег Тетова, а Морава је обухватала долину Биначке Мораве са Гњиланским подручјем.⁴⁸ Што се тиче жупе Врање, у њој се у средњовековним повељама наводе села: Горње и Доње Врање, Собина, Раковац, Лопардинице, Хотуље.⁴⁹ А у пословној књизи Дубровчанина Михаила Лукаревића у жупи Врање се наводе села: Белиновац, Брезница, Божиновац, Бунушевце, Катун, Грахојевци, Пладни Дол и Војнеговци.⁵⁰ Ова села и данас постоје. По доласку Турака образована је нахија Врање у оквирима Ћустендилског санџака. Судаћи по селима која су улазила у састав нахије Врање, она су се мање-више подударала са границама жупе Врање.⁵¹ На основу ових података може се закључити да се жупа Врање на исток пружала источно од Јужне Мораве, укључујући и села Тибужда, Изамно и Рђавица. Линијом атара ових села ишла је и граница Србије после 1207. године, обухватајући доњи и средњи ток река Врле и Власине и избијајући на средњи ток Нишаве.

Поред поменутих жупа, Стефан Првовенчани помиње и две области: Призренску и Нишавску. Призренска област је обухватала призренску долину. То је, у ствари, жупа града Призрена. Да су Призренска област и жупа исто види се и по томе што се села Горња и Доња Хотча у изворима наводе једном као села у жупи, а други пут као села у Призренској области.⁵² Иначе, у хиландарској повељи се Хотча наводи као трг, а Стефан Немањић прилаже Хиландару и трг Книнц на Клини,⁵³ што значи да су ова два трга била активна већ у другој половини XII века. Поред жупе или области града Призрена, разликује се и градска земља око самог града или градски дистрикт.⁵⁴ Слично се може тврдити и за Ниш и нишавску област. Свакако се под нишавском облашћу подразумевала жупа града Ниша, чије међе, нажалост, није могуће одредити. Може се једино јасно рећи да се нишавска област сигурно пружала

⁴⁷ В. Ђоровић, *Житије*, 31; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 72.

⁴⁸ М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, 71; Уп. J. Lesny, *Studia nad początami serbskiej monarchii Nemaniczków*, Warszawa 1989, 197. Аутор тврди да Полог није улазио у састав Србије, а да је у Стефановом житију грешка, што је нетачно и методолошки неисправно.

⁴⁹ Ст. Новаковић, *Законски споменници српских држава средњега века*, Београд 1912, 413–414, 457, 695.

⁵⁰ М. Динић, *Из дубровачког архива I*, 39, 41, 43, 45, 46, 49–50, 73–75, 78–80, 82–84, 89; Т. П. Вукановић, *Средњовековна жупа Врање*, 113–115.

⁵¹ Вид. А. Стојановски, *Врањски кадилук у XVI веку*, Врање 1985, 132–137, 140–145, 155, 158, 169. Уп. Г. Томовић, *Врање и околина у средњем веку*, ВГ 26–27 (Врање 1994) 45–58. Она тврди да се Врање у изворима нигде не наводи као жупа, што није тачно. Баш у житијима се помиње као жупа.

⁵² Ст. Новаковић, *Законски споменници*, 384, 421; М. Благојевић, *Град и жупа – међе градског друштва*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Смедерево – Београд 1992, 74.

⁵³ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 14; А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана*, 67–73.

⁵⁴ Међе градске земље Призрена утврдио је: М. Благојевић, *Град и жупа – међе градског друштва*, 76–78.

у долини доњег тока Нишаве до десне обале Јужне Мораве и да се на југу граничила са жупом Врање и Иногосте. Ово нису усамљени случајеви. Из каснијег времена (XIV век) видимо да се област око једног града назива и жупом. Тако 1363. године цар Урош I замењује кнезу Војиславу Војиновићу и челнику Муси град Звечан за Брвеник, и то град за град и жупу за жупу.⁵⁵ Иначе, територија која се назива жупом једног града не мора да представља заокружену привредну или географску целину (Брвеник), већ његово управно подручје.⁵⁶

На основу претходног излагања може се закључити да у житијима светог Симеона сусрећемо три облика и три термина у управној подели територије. То су жупе, које су биле и заокружене географске целине, затим области које, уствари, представљају жупе одређених градова (Призрен и Ниш), али, како се види из житија, за ову врсту жупе употребљавао се термин област. Области су могле бити заокружене географске целине, што је случај са Призренском облашћу (жупом), али често нису биле то већ су представљале управно подручје града, што је случај са Брвеником, али и са Нишем и нишавском облашћу која, судећи по територији коју је захватала, није могла бити заокружена географска целина. Трећи облик је *земља*, у овом случају Хвостанска земља, која је чинила већу целину састављену од више жупа и планина.

После смрти светог Симеона (1199) дошло је до несугласица међу браћом. Као што је познато, Немања је приликом абдикације (1196) заобишао најстаријег сина Вукана и престо предао средњем сину Стефану, што је био један од разлога Вукановог незадовољства. Он је иначе од 1186. године био удеоини кнез и господар Дукље и Травуније, а поред тога држао је и Хвостанску земљу и жупу Топлицу.⁵⁷ У пролеће 1202. године Вукан је, уз помоћ угарског краља Емерика, ударио на брата Стефана и протерао га из земље. Угарски краљ је тада у своју титулу уврстио и Србију.⁵⁸ Идуће године је цар Калојан опустошио Србију и заузео Ниш, а Стефан се вратио у земљу и почео борбу за повратак на престо. Борбе су окончане крајем 1204. или почетком 1205. године.⁵⁹ Рат је био страشان и погубљан за Србију. Сам Стефан Немањић каже да је земља опустошена, а Доментијан описује страшне последице грађанског рата, па каже: „...да кад дођоше иноплеменици уистину опустеше отачество светога, а сабрано преподобним са свију страна разграбише, једни падоше од оружија, други беше одведени у ропство, други изгубише сво имање и телесној ништети предадоше се.“ После њих дође глад и створи свој други плен већи од првог, земља беше пуна мртваца, „не могаху их ни гробари погрести, само их једва смештаху у житне рупе“.⁶⁰ Због таквог стања браћа су, по измирењу, позвала Саву да из Свете Горе у Србију донесе мошти светог Симеона. Једино Сава Немањић у свом житију пренос моштију правда тиме што су Латини заузели Цариград и што је „настао тамо велики метеж“.⁶¹ Као

⁵⁵ А. Соловјев, *Одабрани сѣоменици срѣскоѣ ѡрава*, Београд 1926, 166; Исти, *Једна срѣска жуѡа за време царсѡва*, Гласник Скопског научног друштва 3 (Скопје 1928) 29; Р. Михаљчић, *Крај срѣскоѣ царсѡва*, Београд 1975, 36; М. Благојевић, *Град и жуѡа – међе градскоѣ друшѡва*, 70.

⁵⁶ *Исѡо*, 70.

⁵⁷ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 58.

⁵⁸ *Исѡорија срѣскоѣ народа I*, 268 (С. Ђирковић); Ст. Станојевић, *Хронолоѡија борбе између Сѡевана и Вукана*, Глас СКА 153 (77) 91–102.

⁵⁹ *Исѡорија срѣскоѣ народа I*, 270 (С. Ђирковић).

⁶⁰ Доментијан, *Живоѡ*, 98–99; Доментијан, *Стара српска књижевност* 4, 311.

⁶¹ В. Ђоровић, *Сѡиси Св. Саве I*, 172; *Светѡи Сава*, *Стара српска књижевност* 2, 117.

што је напред већ речено, Сава је мошти донео у Хвостанску земљу, где су га дочекала браћа, а одатле су сва тројица допратила мошти до манастира Студенице, задужбине Стефана Немање.

За разлику од Саве Немањића и Доментијана, Стефан Првовенчани је у житију свога оца овоме приписао неке догађаје и после Немањине смрти, приказујући га као заштитника српске државе и дајући му главну улогу у догађајима који су се тицали судбине земље. Тако је свети Симеон казнио Стреза, бугарског великаша који се учврстио у Просеку и кога је Стефан Немањић подржавао против његовог рођака бугарског цара, али се Стрез 1214. године окренуо против великог жупана.⁶² Стефан Немањић је послао Саву да убеди Стреза да промени свој став, али то му није пошло за руком. Међутим, Стрез је те ноћи убијен.⁶³ Исте године (1214) Стефану Немањићу је запретила озбиљна опасност од стране бугарског цара Борила (1207–1218) и латинског цара Хенриха Фландријског (1206–1216), који су се удружили и дошли до Ниша, где их је српска војска једне ноћи разбила и растурила.⁶⁴ Исте године (1214) епирски владар Михаило I Анђео је из Драча напао на територију Србије и освојио Скадар, који Далмацији припада (мисли се на тему Горњу Далмацију).⁶⁵ Али Михаило је изненада убијен, па је велики жупан Стефан Немањић вратио Скадар у састав своје државе.⁶⁶

Следеће, 1215. године, Србији је запретила опасност од коалиције угарског краља Андрије и латинског цара Хенриха Фландријског. Требало је да се они са војском састану у Нишу, где су позвали и Стефана Немањића да дође.⁶⁷ Међутим, он је, слутећи превару, кренуо у сусрет угарском краљу Андрији и састао се са њим на „међи отачества“ у граду Равном (Ђуприја). Овде треба указати на сигурно постојање прелаза на Великој Морави (брод) код Равног, где ће се касније развити Паракинов брод. Преговори су трајали 12 дана, а затим су оба владара кренула заједно ка Нишу, где се Стефан није измирио са Хенрихом Фландријским, али га је угарски краљ умолио да пусти латинског цара да изиђе из земље.⁶⁸ Из овога се види да су 1215. године Србији припадали Ниш и Равно, што значи да је источна граница ишла источно од десне обале Лужне и Велике Мораве, до изнад Равног и Лепенице. Такође је очигледно да се угарска војска кретала Цариградским друмом (*via militaris*) до Равна и од Равна ка Нишу.

⁶² В. Ђоровић, *Житије*, 61; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 92.

⁶³ Теодосије Хиландарац, *Живот Свејоџ Саве*, 101–102; Доментијан, *Живот*, 206–207; *Историја српског народа* I, 298 (Б. Ферјанчић); М. Благојевић, *Студеница – манастир заштитника српске државе*, 57.

⁶⁴ В. Ђоровић, *Житије*, 59; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 90–91; В. Н. Златарски, *История на българската държава през сръдните векове* III, София 1940, 311; М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 62; *Исти*, *Студеница – манастир заштитника српске државе*, 57.

⁶⁵ В. Ђоровић, *Житије*, 64; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 93–95.

⁶⁶ *Историја српског народа* I, 305 (Б. Ферјанчић); М. Благојевић, *Студеница – манастир заштитника српске државе*, 61.

⁶⁷ В. Ђоровић, *Житије*, 71; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 100–101.

⁶⁸ В. Ђоровић, *Житије*, 73–74; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 100–101; В. Н. Златарски, *История* III, 318–320; М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 63. Том приликом Срби су оборили високо дрвеће и засекли путеве око Ниша, тако да се Хенрих Фландријски уз тешкоће повукао из земље. То сведочи о постојању високих шума на овом простору, а вероватно се ради о Сићевачкој клисури.

Поред података о жупама и политичкој географији, у житијима светог Симеона има и података који се односе на црквену географију, а говоре о ктиторској делатности оснивача Немањићке Србије. Немања је још као удеони кнез сазидао храм Свете Богородице у Топлици на ушћу реке Косанице (код Куршумлије) и храм Светог Николе на ушћу Бањске, такође у Топлици.⁶⁹ Када је постао већ велики жупан сазидао је храм Пресвете Богородице у Ибру, на реци званој Студеница.⁷⁰ После победе код Пантина, до 1171. године Немања је подигао храм Светог Ђорђа – Ђурђеве Ступове повише Раса. У житијима се помиње и црква Светог Петра и Павла у Расу, која је била епископско седиште, као и црквица Светог Ђорђа у Звечану. А као црква коју је Немања даривао помиње се Свети Пантелејмон у Нишу.⁷¹ У житијима се први пут помиње и неколико хидронима, а у вези са овим манастирима. То су: Топлица, Косаница, Бањска, Ибар, Студеница, а у вези са сукобом браће код Пантина, помиње се Ситница.

За разлику од житија светог Симеона, житија светог Саве су далеко скромнија у пружању података о историјској географији средњовековне Србије. Треба скренути пажњу, иако је то већ одавно познато, да се поједини подаци из житија о светом Сави налазе и у житијима о светом Симеону. Овде ћемо скренути пажњу само на податке релевантне за историјску географију. То су подаци о рату између браће, преносу моштију светог Симеона, као и епизода са Стрезом.⁷² Иначе свима је познато да су житија о светом Сави богатија подацима за историјску географију источних земаља. Што се Србије тиче, и Доментијан и Теодосије говоре о томе како су Растку Немањићу, када је дорастао до младићког доба, родитељи дали на управу један део земље.⁷³ Ни Доментијан, а ни Теодосије не знају да је у питању Хумска земља из које је претходно уклоњен Мирослав. После извесног времена, Растко Немањић дође код својих родитеља и науми да оде у Свету Гору, али пошто се бојао да га родитељи неће пустити, он тражи да иде у лов у „ону гору“ на јелене, што му и одобрише.⁷⁴ Растко шаље ловце у подножје планине и сам се припреми за лов на звери, али побеже у Свету Гору. Иначе, поред овог податка о лову на јелене, који је био најомиљенији међу властелом, у житију светог Симеона помињу се тур и турица (дивље говече), које угарски краљ поклања Стефану Првовенчаном, приликом сусрета у Равном.⁷⁵ Подаци из повеља и

⁶⁹ В. Ђоровић, *Житије*, 21; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 66; Обрнути редослед зидања даје Свети Сава: В. Ђоровић, *Св. Саве I*, 153; *Свети Сава*, Стара српска књижевност 2, 98; *Историја српског народа I*, 209 (Ј. Калић).

⁷⁰ Доментијан, *Живој*, 7; *Доментијан*, Стара српска књижевност 4, 255. Иначе, за Студеницу је Немања одабрао пусто место које је пронашао ловећи звери, што значи да је слив Студенице био прекривен шумским прекривачем и нека врста резервата за лов владара. Уп. М. Благојевић, *L'uomo e l'ambiente naturale, Le aree omogenee della Civiltà Rupestre nell'ambito dell'imperio Bizantino: La Serbia*, Taranto – Fasano 1979, 72; С. Мишић, *Лов у средњовековној Србији*, ИГ, 1–2 (Београд 1995) 53–65.

⁷¹ В. Ђоровић, *Житије*, 34; В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз јовесницу српског народа*, 241; Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, 25.

⁷² О структури Савиног житија вид. Р. Маринковић, *Историја настјанка живојиа гошодина Симеона од свейога Саве*, Сава Немањић – *Свети Сава*, историја и предање, Београд 1979, 201–213.

⁷³ Доментијан, *Живој*, 57; *Доментијан*, Стара српска књижевност 4, 121; Теодосије Хиландарац, *Живој Свейоџ Саве*, 5; Теодосије, Стара српска књижевност 5–1, 104.

⁷⁴ Доментијан, *Живој*, 123; *Теодосије Хиландарац*, *Живој Свейоџ Саве*, 5.

⁷⁵ В. Ђоровић, *Житије*, 73–74; *Стефан Првовенчани*, Стара српска књижевност 3, 100–101.

топономастика такође потврђују присуство тура на просторима средњовековне српске државе. Ово такође говори о томе да су средњовековни владари имали на располагању један број припитомљених дивљих животиња.

После крунисања Стефана Првовенчаног за краља (1217), томе се успротивио угарски краљ, код кога је у дипломатску мисију краљ Стефан послао брата Саву. Угарски краљ је послао своје људе да сачекају архиепископа Саву и да га превезу преко реке Саве.⁷⁶ Из овога се види да је на Сави постојао *брод* преко кога се Сава превезао на другу обалу.⁷⁷ Такође се види да је Сава ишао у Угарску северно од реке Саве, али то не значи да је граница била на реци Сави. Као што је познато Сава је после крунисања Радослава отишао на Исток, а и након доласка Владислава на власт опет је отишао на Исток, а приликом повратка свратио је у Трново код бугарског цара Асена II, где је и умро. Приликом оба своја одласка на Исток, Сава је одлазио на „западно море“ у Далмацију (Дукљу) и одатле отпловио лађом.⁷⁸ То значи да је на своја путовања Сава полазио из Будве са „Диоклитијског мора“. Иначе, Будва је била поморска лука преко које је ишла комуникација са јужном Италијом, посебно Бриндизијем. После Савине смрти краљ Владислав (1234–1243) је отишао у Трново, свом тасту и донео у земљу мошти свога стрица. Мошти су однете у велику лавру Вазнесења Спасова, у место звано Милешева, у задужбину краља Владислава.

На основу нашег излагања можемо извући више закључака који се односе на историјску географију у житијима светог Симеона и светог Саве:

1. У житијима светог Симеона јасно се разликују три облика и термина у управи ондашње Србије. То су: *жупа*, *област* и *земља*. Жупе су обухватале долине река и котлине и у ово време представљају заокружене географске целине. Области су биле управно подручје града (Призрен, Ниш), у ствари жупа тога града. Области су могле бити, али често нису биле, привредне и географске целине. *Земља*, у овом случају Хвостанска, била је већа целина и обухватала је неколико жупа и планине око тих жупа.

2. Из житија се види ко су у ово време били суседи Србије (после 1204). На југу, у области Пилота Србија се граничила са државом епирских Анђела, даље на исток била је *обласи* бугарског бољара Стреза, а до ње Србија се граничила са Латинским царством Хенриха Фландријског. На истоку, преко Врања и Ниша, Србија је била сусед бугарског царства, док је на северу сусед Србије била Угарска, и то северно од Равна и Лепенице у горњем току Колубаре. Србија се са Угарском граничила и на Цетини, преко Хумске земље. На простору од Дрине до горњег тока Неретве граничиле су се Србија и Босна. Овако омеђен простор представља државу Стефана Немањића после 1207. године. У овој држави у огромној већини живели су Срби. Али и суседне граничне области (ако се изузме граница према Епиру) које су биле у оквирима Латинског царства, Бугарске и Угарске, биле су у већини етнички српске.

⁷⁶ Теодосије Хиландарац, *Живойи Свейоџ Саве*, 159; Теодосије, *Стара српска књижевност* 5–1, 218. За сусрет угарског краља и светог Саве везан је и помен града (*круици* леда) који је засуо логор у коме су били преговарачи. Судаћи по запису био је изузетно крупан.

⁷⁷ Вид. С. Мишић, *Унуџраише воде и њихово коришћење у средњовековној Србији*, 63–68.

⁷⁸ Теодосије Хиландарац, *Живойи Свейоџ Саве*, 171.

3. Житија нам пружају драгоцене податке о градским насељима у Србији и Дукљи. Почев од Рибнице, места Немањиног рођења, па преко градова у Дукљи и оних које је Немања освојио или разорио у рату са Византијом, па до града Равно на Морави, на *граници оѿначесѿва*. Повеље које су настале у ово време пружају податке о трговима и сеоским насељима Немањине Србије и сведоче о формирању два најстарија властелинства: хиландарског и жичког, која су засновали Немања и његов син Стефан. У ово време је сигурно засновано и студеничко властелинство, о коме се иначе мало зна.

4. У житијима светог Саве садржани су путописи његових путовања на Свету Гору, као и на Исток. Сава је из Свете Горе, преко Солуна долазио у Хвостно и одатле у Студеницу и Жичу. Када је одлазио из земље ишао је на море, у Будву, одакле је лађом, преко јужне Италије, одлазио на Исток. А краљ Владислав је по Савине мошти ишао у Трново и одатле назад у Милешеву. Уз житија се види и постојање *бродова* на рекама Великој Морави и Сави. Из овога се виде и правци пружања путева по Србији у првим деценијама XIII века.

5. Житија нам пружају и одређени број информација и о црквеној географији и хидронимији. Посебно су значајни подаци који се односе на Немањину ктиторску делатност.

6. Житија нам пружају извесне податке и о биљном прекривачу Србије, као што су они о великим шумама око Ниша, са високим дрвећем. Такође је и слив Студенице био прекривен шумама и био нека врста ловног резервата. Још Ана Комнина у XI веку говори о високом дрвећу на простору између Звечана и Липљана, а крсташи говоре о прашуми у долини Велике Мораве између Равног и Ниша. Из житија се види да је ових шума било и југоисточно од Ниша, свакако и у Сићевачкој клисури. Житија о светом Сави пружају нам и значајне податке о лову на јелене, као и о начину како се ишло у лов.

HISTORICAL GEOGRAPHY OF SERBIA IN THE LIVES OF ST SYMEON AND ST SAVA

Summary

The Lives of St Symeon and St Sava contain several pieces of information significant for the historical geography of Serbia. They reveal that before 1166 Nemanja's principality included the regions of Toplica, Reke, Rasina and the Ibar, while he was granted Dubočica by the Byzantine Emperor. Having become Grand *Župan* (1166), Stephen Nemanja went to war against Byzantium in 1183 and captured many *župas* and towns. However, in the battle at the Južna Morava in 1190, he lost part of the conquered territories, while part of them remained in his possession. What was retained by Nemanja was mentioned by him in the charter of Chilandar, as well as by St Sava in the life of St Symeon, the latter being more detailed and expansive. In any case, Nemanja 'attached' to his fatherland Duklja with towns, Pilot, Patkovo, the basin of the Drim, Hvosno, Drškovina, Kostrc, the Sitnica, the Lab, Lipljan, Dubočica, Reke, Uška, Zagrlata, the Morava basin, Belica, Levač and the Lepenica.

In the life of Symeon Nemanja, Stephen the First-Crowned attributed his own conquests to his father, so that according to him Nemanja incorporated into his state the entire district of Niš, Vranje, the Morava, Lipljan, Gornji and Donji Polog, the district of Prizren and Duklja with towns. In fact, except for Duklja, these territories were included in the Serbian state by Stephen Nemanjić after 1207, on the death of the Bulgarian tsar Kalojan. It can be seen from this that in the lives three forms of the administrative division of territories are distinguished, as well as three terms denoting them. These are *župas*, districts and 'land'. Two districts are mentioned here, those of Prizren and Niš, representing the administrative territory of a town (the *župa* of that town), and the land of Hvosno comprising several *župas* and mountains, as is the case with the land of Hum, considerably larger and of greater significance, which had a different role in the past.

Apart from that, the lives include facts about urban settlements, starting from Ribnica in the *župa* of Zeta, to Ravno on the Morava, 'on the border of the fatherland'. Besides this, data about church geography and hydronyms mentioned in the *lives* (i.e. the Toplica, the Kosanica, the Banjska, the Studenica, the Ibar, the Sitnica) are also important. References to St Sava's journeys, containing information about the historical geography of Serbia, and the East as well, represent a special whole. Both *lives* disclose with which countries Serbia bordered and in which directions frontiers stretched; they also contain some facts about the neighbouring countries (Hungary, Bulgaria, the Latin Empire, Strez's district and Epiros).